

BIBLIOTECA VIRTUAL

1. INTRODUCCIÓ

Tot i que som davant d'un tema en què el nombre de treballs és força abundant, cal reconèixer que el panorama ha canviat força en els darrers anys. Concretament des de la celebració de les jornades "Desamortización y Hacienda Pública" publicades el 1986, s'han aconseguit estudis més aprofundits sobre aspectes que en principi no preocupaven. Ara interessa més saber com es va transferir la propietat, la seva modificació o les seves conseqüències en l'estructura agrària. I, sobretot, hem superat la idea d'unes lleis desamortitzadores poc revolucionàries. El canvi de l'antic règim a la societat liberal començava a gestar-se al segle XVIII, però necessitarà tot el segle XIX per a consolidar-se.

És clar que altres mesures com la desvinculació o la dissolució del règim senyorial, suposaren una transformació més important (pel seu abast) de l'agricultura contemporània. Però no hem d'oblidar que la desamortització és l'única mesura de la revolució burgesa que implica una transferència de propietats d'unes mans a altres. La propietat ara serà total i directa.

A més, sovint quan es parla de desamortització hom pensa ràpidament en Mendizàbal. De fet, el procés desamortitzador és força dilatat en tot el segle XIX i cada període gaudeix d'unes característiques diferents. Cal establir cronològicament dues parts dins el període estudiat: en un primer període prevalen les lleis de Mendizàbal -amb les formes de venda i pagament establertes per ell-; i en el període d'Espartero, sovint oblidat, però que d'alguna manera beneficià el petit pagès perquè posava en venda les finques més petites (que la burgesia no volia) alhora que permetia el pagament en metàl·lic i en vint terminis. Així doncs, Mendizàbal potser afavoria més el pagament en títols de deute públic, mentre que Espartero premiava els sectors menys afortunats econòmicament.

A l'hora d'endinsar-nos en el tema cal tenir certa precaució. Sovint voldríem trobar les conseqüències d'aquest procés en l'espai geogràfic estudiat. Però hem pensat que el plantejament no és prou correcte. El nostre fil conductor serà el següent: quin impacte va tenir a la província de Lleida la desamortització de Mendizàbal i Espartero? El volum de terra subhastada, en qualsevol de les seves característiques, podia canviar l'estructura del camp lleidatà? La resposta habitual a aquestes qüestions ja ens ve donada per Richard Herr o bé per Josep Fontana.

Ara bé, tampoc no podem prescindir de l'exclaustració. No oblidem que el clergat era una institució important a l'antic règim, per bé que havia estat compromès amb el carlisme, pensem que cada població comptava amb un convent o més. A més el clergat és el que forneix el crèdit rural, tan necessari en aquest tipus de societat.

Amb aquestes consideracions bàsiques iniciàvem l'estudi de la desamortització eclesiàstica a la província de Lleida. La complexitat d'aquest fenomen ens ha obligat a estructurar el tema en dues parts: a la primera, es donen els coneixements previs per a l'estudi del fenomen desamortitzador (estudi de les lleis, de les fonts utilitzades, utilitat d'aquests béns per a l'Estat i la situació del camp lleidatà en aquells moments); la segona part, és ja l'estudi de les subhastes, de les adquisicions, de les cotitzacions, compradors,...

Ara bé, si la desamortització oferia a Lleida 3.143 finques de tota mena i 42.856 jornals de terra, indubtablement això no canviaria l'estructura del camp lleidatà. Però qui podia comprar aquesta terra? Quines característiques definirien els seus compradors? En quina situació es trobava la pagesia per tal de desemborsar les elevades xifres que demanaven les subhastes? Realment l'estudi de les relacions d'explotació hi té molt a dir. El canvi és important. Solament cal tenir en compte que abans de la desamortització es parlava de "mans mortes" i després ja es parla de "propietaris" i de relacions capitalistes. Fins i tot quantitativament a Lleida s'expropiaren 57 cases de clergat regular i 268 del clergat secular,

mentre que els compradors són al voltant dels 296. Així doncs, la desamortització numèricament no va aportar una xifra important de propietaris nous. Malgrat tot, massa sovint se li ha negat el caràcter revolucionari! És clar solament es valoraven criteris econòmics, riquesa, renda, producció, productivitat,...oblidant que es tracta d'una mesura lligada a uns interessos de classe molt concrets i, sobretot, que es tracta d'un atac més a l'Església, a la vegada que contribuï a la proletarització de l'antiga pagesia que treballava els béns de les mans mortes. Ara bé, aquest procés de proletarització ja era imminent, com tindrem ocasió de demostrar en el capítol dedicat als règims agraris. L'estudi dels règims agraris de la Lleida del Set-cents i principis del Vuit-cents ens ha ajudat força a entendre algunes situacions, entre elles la distribució béns-beneficiaris.

D'antuvi volíem conèixer la relació d'algunes forces productives amb el mitjà de subsistència principal: la terra. Demogràficament Lleida havia passat per un dels pitjors moments entre els anys 1800 i el 1830, per bé que entre el 1830 i el 1860 la població es duplica. Cal pensar que els nous propietaris deuen ser immigrants perquè precisament la generació que podria reproduir-se és una generació buida. Caldrà observar el comportament dels nous efectius demogràfics i la seva distribució a la província de Lleida. Tanmateix caldrà veure també si la muntanya comença a perdre població o a augmentar-ne menys respecte a la plana on potser s'oferia més possibilitats de treball i millors salaris.

Ningú no dubta que en aquest moment la terra era la principal font de riquesa. Però el buidatge de cadastres, amillaments o el coneixement d'altres estudis sobre aquest període ens ha donat una imatge potser excessivament "fotogràfica" de la Lleida decimonònica. Malgrat tot ja en teníem prou perquè el resultat de les vendes no ens agafés per sorpresa. Indubtablement, veurem que Lleida és una província més endarrerida que el litoral català o que algunes zones del camp valencià.

Però què podia oferir la província de Lleida a aquests nous propietaris que abans esmentàvem? Veurem que és una zona amb poques innovacions tecnològiques, amb rendiments baixos i oscil·latoris, on predominen les terres i els cultius de secà, on l'aprofitament de l'aigua és molt important, precisament perquè és molt escassa. Tot i això res no ens feia desistir, volíem saber què podia atreure a aquells avantpassats cap a les contrades lleidatanes.

Calia valorar la possibilitat d'una roturació important de terres, ja que el segle XVIII havia estat prou important, però ara sembla decisiu, ja que per exemple en alguns termes municipals com Bellpuig d'Urgell o Golmés la terra en serà gairebé inexistente. Caldrà veure què ens mostrarà l'estudi de l'estructura agrària. Segurament ens trobarem davant d'una micropropietat i d'una microparcel·lació, on molta gent té poques terres, on les finques "petites" esdevenen "molt petites". D'altra banda, l'estudi de la contractació agrària ens donarà nous arguments per estudiar la situació del camp lleidatà. Podem pensar que la redempció de censos i censals podria afavorir almenys els grups més necessitats. Però ja veurem quants censos sortiran a subhasta, qui seran els compradors o els que els redimeixen i quants se'n redimeixen. De tota manera, a mesura que ens endinsarem en l'estudi, veurem que tot semblava beneficiar un grup social concret, en canvi, ben pocs projectes apareixen sobre la redempció de censos dels laics. Així doncs part dels propietaris podien exigir el pagament del cens als seus emfiteutes fins al 1945. Aquest grup social era ben poc escrupulós a l'hora d'atacar l'Església, malgrat que ells mateixos eren arrendataris, censataris i emfiteutes del clergat. Nova aportació important: l'Església quedava rellevada com a prestamista, i en el seu lloc s'hi instaurava aquest grup beneficiari de la nostra desamortització.

El preu/jornal de terra era una variable gens negligible a l'hora d'accedir a la propietat. Pensem que de vegades si un petit pagès volia comprar una parcel·la de terra subhastada,

l'import de l'adquisició li podia costar el triple o més de la xifra que anualment pagava en la seva condició d'arrendatari (en cas que la terra fos de tercera categoria i de secà). Ara bé, la terra desamortitzada era més cara, més barata o al mateix preu que la terra comercialitzada en condicions normals? La comparació entre els preus de les finques desamortitzades i les terres dels cadastres estudiats hi tindran molt a dir.

Sigui per les raons que sigui la propietat de la terra va passar progressivament a mans de grups no pagesos que van convertir els grups pagesos en arrendataris seus, mentre a l'altre extrem seguien els petits pagesos sotmesos a parcel·les minúscules, a rendiments i salaris baixos, i a vendre el producte ràpidament, mentre que el grup privilegiat el podia emmagatzemar. Ara bé nosaltres ens preguntem, si aquest fenomen s'agreujarà durant tot el segle XIX, i si la desamortització contribuirà encara més a consolidar-lo. En cas afirmatiu, conservaran aquestes terres o bé solament els hi serveixen -momentàniament- com a inversió inicial que després caldrà diversificar? (amb l'adquisició d'accions del ferrocarril o del Canal d'Urgell, per exemple). Es compleix aquesta proposta en els nostres beneficiaris?

Pel que fa a la figura del beneficiari cal situar-la en el seu entorn habitual, i veure què representa aquest burgès -comerciant o industrial-, propietari, hisendat,..etc. De fet de vegades una sola persona reuneix tots aquests qualificatius i encara més (diputat,...). Aleshores com el classifiquem? Per exemple els grans beneficiaris de Lleida (els Girona, Morlius, Figuerola, Mestres...) són solament hisendats i comerciants? De fet aquests serien els "grans beneficiaris" i en aquests casos el problema és ja prou evident, però a l'hora de classificar els petits o mitjans pagesos el problema és més complex. Sovint pot aparèixer "hisendat", "pagès" o "propietari". Però segurament darrera s'amaga una persona influent en el seu entorn habitual, la seva població, pot ser l'alcalde del poble, el prestamista de censals, el que negocia amb les autoritats provincials,...un exemple d'aquests grups serien els Bragós i Borràs de Bellví, els Caba dels Arcs, els Castellana de Tàrraga, els Sampere de Cervera... Hem d'afegir que les petites monografies de cronistes locals ens han fet un servei extraordinari a l'hora de situar aquesta gent, sovint han treballat amb documents ja desapareguts o difícils de trobar.

De fet, no ens interessa massa oferir unes xifres amb la quantitat de terra adquirida per cada grup professional. El més important és observar si la desamortització manté l'estructura de l'explotació anterior, i potser fins i tot la de la propietat. Richard Herr ja ens alertava sobre el grau de concentració de propietats a les subhastes, pensava que sempre era proporcional al grau de concentració ja existent en aquell espai geogràfic.

És molt important recordar que a tots els treballs sobre la desamortització s'arriba a la conclusió que els beneficiaris són burgesos, i que part dels "grans beneficiaris" resideixin fora de la província on compren els seus béns. Caldria esbrinar, a més, què fan amb l'explotació. L'estudi de la contractació agrària seria, doncs, una eina molt important per a respondre a aquesta qüestió. Tot i això segons els amillaraments de finals dels vuit-cents sembla que les grans propietats no augmentaren. Més aviat al contrari; hi havia una tendència a substituir les grans peces. Això vol dir, doncs, que els grans propietaris ja no comptaven amb parcel·les de grans dimensions? O bé havien optat per tenir terres bones i repartides en llurs municipis? Caldrà veure també si la terra és l'única activitat econòmica d'aquest grup o bé comencen a diversificar el seu risc, invertint en finques urbanes o accions de diferents companyies.

A més tot i que es tracta d'una operació molt específica, la desamortització no pot extreure's d'un context determinat, per tant no deixa de ser un reflex d'una situació social concreta. Si determinats grups socials són o no presents a les subhastes això deu estar lligat tant als trets de la propietat que es ven, com a la demanda que hi ha al mercat i a les condicions que aquest imposa.

No podem negligir la venda de les finques urbanes que seguí un procés bastant semblant. Ser propietari de l'habitatge en aquest moment pensem que és una variable important a l'hora d'avaluar la situació social de cada individu. A més la desamortització permet la venda de convents i de cases grans, però també d'habitatges mitjans i petits. Així doncs, l'oferta podia ser aprofitada per un ventall de grups socials variat. De tota manera, no podem ometre l'evidència: segurament pocs compradors reuniran bastants cases. Ara bé quin sentit té l'acumulació de 7 o més cases en una sola persona? Caldrà esbrinar, en primer lloc, de quin tipus de comprador es tracta, i en segon lloc, què se'n feia d'aquests habitatges, hem de suposar que es deurien arrendar la qual cosa deuria assegurar-los una renda. La compra de finques urbanes presentarà una concentració de grans beneficiaris superior a la de la terra?

Iniciem doncs el recorregut en aquest estudi d'una mesura revolucionària, que a Lleida consolidarà el que ja era un fet irreversible: la proletarització del pagès i la consideració de la terra com un bé comercialitzable (fins i tot a Lleida si no tenim el grup social que pot comprar finques de determinades característiques, ens ve de fora). Entretant l'estructura de l'explotació i la de la propietat segueixen la dinàmica habitual. La desamortització **contribueix** a polaritzar una serie de fenòmens que ja s'havien encetat abans? Tampoc hem de pretendre que un conjunt de decrets-llei, en aquest cas anomenats "Desamortització" transformin les estructures de forma gairebé màgica.

Finalment volem inserir un comentari dedicat als historiadors que critiquen aquesta proliferació d'estudis monogràfics sobre la desamortització. Els arguments que hi afegeixen són variats i sobretot hi destaquen la manca de referència a altres obres per tal de poder comparar el resultats. Insistim que la distribució de segons quin tipus d'obres bibliogràfiques o el coneixement dels textos de tesis doctorals és extraordinàriament difícil, ni tan sols el sistema de la microfitxa ha agilitzat l'aventura de poder consultar una tesi doctoral llegida en qualsevol altra universitat espanyola. Per tant, hem citat i llegit les que han pogut arribar a les nostres mans per qualsevol del mètodes habituals (correus, microfitxa, jornades, congressos,...). Pel que fa a una possible comparació dels resultats amb dades d'altres províncies és molt difícil, sovint els períodes estudiats són diferents o l'espai geogràfic no coincideix.